

Contemporary Conundrums

1 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ:

תנו רבנן על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים אומר שהכל נהיה בדברו על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטירות אומר שהכל למימרא דכמהין ופטירות לאו גדולי קרקע נינהו והתניא הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטירות ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור אף בכמהין ופטירות אמר אביי מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני תני על דבר שאין יונק מן הארץ:

2 רמב"ם הלכות ברכות פרק ח הלכה ח

הפת שעפשה והיין שהקרים ותבשיל שעברה צורתו והנובלות שהן פגין והשכר והחומץ והגובאי והמלח והכמהין והפטירות על כולן מברך תחלה שהכל, וכל המברכין לפניו שהכל לאחרונה מברך בורא נפשות, וכל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו.

3 שולחן ערוך אורח חיים סימן רד סעיף א

על דבר שאין גדולו מן הארץ, כגון: בשר בהמה, חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, גבינה, ופת שעפשה, ותבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל, ונובלות שהם תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו, ועל הגובאי, ועל המלח, ועל מי מלח, ועל המרק, ועל כמהין ופטירות, ועל קורא הגה: (שהוא) הרך הנתוסף באילן בכל שנה שקורין (פלמיטו) (טור), ועל לולבי גפנים, ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפיהם, ועל חיזי והוא שחת, ועל קרא חיה, ועל קימחא דשערי, ועל שכר תמרים ושכר שעורים, ועל מי שעורים שמבשלים לחולה, ועל עשבי דדברא שאינם נזרעים, ועל שבת שקורין אניט"ו (ר"ל אני"ס), ועל כמון וכסבור (דלטעמא עבידי ולא לאכילה), ועל החומץ שעירבו במים עד שראוי לשתות מברך: שהכל.

4 מגן אברהם שם

כמהין ופטירות - מן האויר הם גדלים:

5 חיי אדם כלל נא:יז

אחד מחמשת מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, שאין זה נקרא ארץ.

6 ערוך השולחן אורח חיים סימן רד סעיף ה

ועל כמיהין ופטירות שקורין שוועמלא"ך כשאוכלין אותן בפ"ע אחר שנתבשלו ברכתן שהכל ואע"ג שגם הם יונקים מן הארץ מ"מ גידולן הוא מן האויר וא"א לברך עליהם בפה"א וכמיהין מקרי אותן שנבראין תחת הקרקע ונבראין משומן הארץ ופטירות הם מין אחר שגדילים לפעמים בעצים [פרישה] ונלע"ד דבדיעבד אם בירך עליהם האדמה יצא כיון שיניקתם מן הארץ ופשוט הוא דאם נותנם במאכל הם טפילים להמאכל ואין מברכין עליהן:

7 שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן יב

שאלה: פירות וירקות שהם גידולי מים בלבד, האם יש לברך עליהם ברכתם, בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה, או שמא צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו?

תשובה: הנה בפירות וירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, יש לדון אם יש לברך עליהם כברכתם, או לא. וזו לשון החיי אדם (כלל נא סימן יז): אחד מחמשת מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, שאין זה נקרא ארץ. וכדאיתא בירושלמי (סוף פרק ז' דכלאים). לכן יש לברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך לאחריו ברכת המזון... ונראה לי שהוא הדין שאינו מברך על גידוליו בורא פרי האדמה, שאין אדמה אלא המחובר לקרקע, כמו שאמרו בחולין (קלט) בדיו מצא קן בראשו של אדם. ובפירוש רש"י שם. וצריך עיון בפירות האילן של עציץ שאינו נקוב אם מברך בורא פרי העץ, אם נקרא פרי ואם נקרא עץ. ע"כ. והנה זו לשון הירושלמי (סוף פרק ז' דכלאים): תני, עציץ שאינו נקוב, מעשרותיו מהלכה, (כלומר, מדברי סופרים), ותרומתו אינו מדמעת, ואין חייבים עליה חומש. רבי יוסי בעי, מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ. רבי יונה בעי כן, דלעת כתלוש היא לסכך בה. נמצא שהירושלמי מסופק בדבר. והיה אפשר לומר שכוונת החיי אדם כמו שכתב מרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת ב' כלל לח), שלשון בעי בירושלמי אינו בהכרח לשון ספק, אלא ששאל בפני חכמים, אבל לדידיה פשיטא ליה. ושכן כתב הגאון רבי שלמה סיריליאו בהקדמתו. וכן פירש הגאון רבי אליהו פולדא. אולם בנשמת אדם (כלל קנב סימן א') כתב, שהירושלמי מסופק בזה, והעיר שאף על פי שבגמרא (ברכות מז:) בדין האוכל טבל שאין מזמנים עליו,

והגאון מהר"ח פינטרימולי בספר פתח הדביר חלק ב' (סימן רג סק"א) האריך למעניתו בדיון זה כיד ה' הטובה עליו, ופלפל בחכמה על דברי החיי אדם הנ"ל, והעלה במסקנתו בזה הלשון: כלל העולה שעל פת מחמשת מיני דגן הגדל בעציץ שאינו נקוב המונח בארץ מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, שגם לחם זה נחשב לגדל בארץ, ועל פרי אדמה הגדל בו מברך בורא פרי האדמה. ע"ש. וכן הסכים השדי חמד (בכללים מערכת כ' כלל ק', ובאסיפת דינים פאת השדה מערכת ב' סימן ה'). ע"ש. [ובחיי אדם (כלל נא), ובנשמת אדם (כלל קנב סימן א'), שדן בפירות אילן של עציץ שאינו נקוב אם מברכים עליהם בורא פרי העץ, העיר ממה שכתב מרן בשלחן ערוך יורה דעה (סימן רצד סעיף כו), שהנוטע עץ בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, ומוכח שנקרא עץ וכו'. ע"ש. ועיין עוד בנשמת אדם (כלל נא סימן ה') שכתב על פי הש"ך ביורה דעה (סימן רצד סק"ה), שאין ללמוד ברכה מדין ערלה, שאפילו דבר שהוא פרי לגבי ערלה וכלאים, לענין ברכה לא נחשב פרי. ע"ש. ומכל מקום נראה שאם העציץ שאינו נקוב מונח באדמה יש לברך על פירות האילן שבו בורא פרי העץ...]

אולם לגבי גידולי מים בלבד נראה שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך על גידולי המים ברכת הפירות והירקות, אלא ברכת שהכל נהיה בדברו, וכדן כמהין ופטירות שאף על פי שהם גדלים בקרקע הואיל ואינם יונקים מן הקרקע צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו, כמבואר בברכות (מ:). וכן פסקו הרמב"ם (פרק ח' מהלכות ברכות הלכה ח'), ובטור ושלחן ערוך /או"ח/ (סימן רד סעיף א'). והנה שנינו בחלה (פרק ב' משנה ב'), וכן הוא בגיטין (ז:), עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ ישראל חייב במעשר ובשביעית. (פירש רש"י, שזרע בעפר שבספינה וצמחו, חייב, מפני שהנהרות שבארץ ישראל דינם כארץ ישראל). אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (מגששת בקרקע שאין המים עמוקים), אבל אם אין הספינה גוששת פטור... הגאון רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף (חלק יורה דעה סימן ה') פסק, שאסור לזרוע בשביעית בתוך צלוחית מים עם מעט עפר, משום שדינו כזרוע בעציץ שאינו נקוב, שאף על פי שאינו יונק מן הקרקע ממש, אסור על כל פנים מדרבנן. וכן פסק בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן כח). ע"ש. אולם בנידון שלנו שאין שם אפילו מעט עפר אלא מים בלבד אף הם יודו שמותר לזרוע באופן כזה בשביעית. וכן פסק הרב הגאון המפורסם רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי בספר השמיטה חלק ב' (עמוד קד), שהזריעה במים בלבד מותרת בשביעית. ע"ש. וכן פסק הרה"ג המפורסם רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית חלק א' (עמוד כה), והעיד שכן פסק הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל, ושהטעם לכך לפי שאפילו אם נאמר שאסור לזרוע בשביעית בעציץ שאינו נקוב, מכל מקום בזריעה במים בלבד יש להקל, שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, והוא בכלל שדך לא תזרע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה לא תורת שדה ולא תורת ארץ. ע"ש. ומינה שאין לברך בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה על פירות וירקות של גידולי מים, אלא שהכל נהיה בדברו...]

אמנם בסתם פירות וירקות שנמצאים בשוק אין לחוש שמא אינם אלא גידולי מים, שהרי הדבר ידוע שהרוב הגדול של הפירות והירקות הם גידולי קרקע, וכל דפריש מרובא פריש, ואע"פ שבכל ספק בהלכה בעניני ברכות, אין הולכים אחר הרוב, אלא דנים לפי הכלל ספק ברכות להקל...

בסיכום: פירות או ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם כברכתם, בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה. ופירות או ירקות שידוע שהם גידולי מים, מברכים עליהם שהכל. ואם בירך עליהם ברכתם בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, יצא ידי חובתו בדיעבד.

8 שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה ד"ה סימן ר"ד

סימן ר"ד מג"א סק"ד כמהין ופטירות מן האויר הן גדלים. הנה צ"ע להלכה לענין ברכת גידולי מים, ומסברא דאינו דומה לכמהין ופטירות, דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא פרי האדמה, ובחיי"א סוף כלל נ"א נסתפק בברכת הגדל בעציץ שאינו נקוב, ובנשמת אדם בה"ל ד' מינים כלל קנ"א נסתפק לגבי כל הדינים ומאריך שם לפלפל, וא"כ ספק גדול הוא בגידולי מים אך למעשה אין לפסוק שיברך עליו שהכל, ויותר מסתבר לברך ברכתו הראויה.

9 שו"ת תשובות והנהגות ב:קמט

שאלה גידולי מים אם לברך שהכל או בורא פרי האדמה

השואל בא בשאלת חכם שהיום מצוי מאד במלפפונים שהם גידולי מים ובכמה מדינות רובם כן ולכן לדבריו לא שייך בזה בורא פרי האדמה שלא יונק כלל מהאדמה ומביא שכו הדין מסידור "מנחת ירושלים" עמוד של"ד וכן מספר מחזה אליהו ומאידך גיסא מביא מהגר"ש וזנער שליט"א בספרו שבט הלוי ח"א בהערות לש"ע לברך ברכה הראויה לו ושואל אותי על דעתי בהנידון ואין אצלי ספרים שמביא שאוכל לדון בהם אמנם לדעתי יש לברך בורא פרי האדמה שנקרא כן ואף אם האמת שבמציאות יש מדינות שנשתנה ומין זה אינו פרי אדמה כלל שרובם גידולי מים דבר זה לא ידוע לסתם בני אדם ושמו ותוארו פרי האדמה שגם היום באדמה הוא גידולו הטבעי וגידולי מים הם כאמצעים מלאכותיים ויש לברך עלה כן ודוגמא לדבר ברמב"ם פ"ה דשבועות הלכה כ"ב שאם נשבע שהשמש גדול מן הארץ לא נקרא שבועת שוא דאף שידוע כן לחכמים לא ידוע לכל העם ולדעתי התואר פרי האדמה היינו על המין כפי שנקרא בלשון בני אדם וכיון שמלפפונים ידוע כפרי אדמה וכן הוא גידולו הטבעי וכך שמו ותוארו

ולפי דברינו לא דנין על הפירי המסוים שלפניו שלא בא מן האדמה רק כיון דשייך למין שגם היום בא מן האדמה במדינות הרבה ובכל מקום גידולו הטבעי הוא מהאדמה תיקנו הברכה כפי המין ששמו ותוארו נשאר כן ושפיר מברכין עלה גם היום בורא פרי האדמה עד שישתקע שם פרי אדמה מכל המין.

ולפי זה למעשה דעתי שבמדינה שלא נשתקע שם פרי האדמה מפרי זה ושיש מגדלים כן יש לברך בורא פרי האדמה עד שיפורסם לכל אחד כדברי כת"ר שאינם היום פרי האדמה ולא מכונים כן אז נוכל לומר שדינם ככמהין ופטריית שברכתם שהכל עיין בברכות מ וברמב"ם פ"ח דברכות ובש"ע ר"ס ר"ד.

ומיהו אף שלע"ד ראוי לברך עלה בורא פרי האדמה החושש לשיטות שברכתו שהכל ולא יצא בבורא פרי האדמה ורוצה לצאת לכ"ע אין מזניחין אותו שיש לו על מי לסמוך.

וביותר אני מצדד שאפילו לחיי אדם כלל נ"א ס"ק י"ז שאם עשה פת מחמשה מינים שגדלו בעציץ מברך מזונות ולא המוציא לחם מן הארץ היינו מפגי שמנוסח הברכה מבואר דתלוי אם באמת יוצא מהארץ אבל התואר פרי האדמה תלוי בתואר הפרי וראוי לברך ברכתה הראויה לה כתוארה בורא פרי האדמה.

10 תלמוד ירושלמי מסכת ערלה פ"א ה"ב

ר' יוחנן בשם ר' ינאי אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטו' מן המעשרות דכתי' עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה ובשביעי' צריכה דכתי' ושבתה הארץ שבת לה' וכתוב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור

11 פאת השלחן הלכות שמיטה כ:כג

אילן שנטעו בתוך הבית הרי זה ספק אם נוהג בו כל דיני שביעית.

12 שו"ת הר צבי זרעים ב:לא - סיכום

מסקנא דמילתא בהא סלקינן, דזדיעה ע"ג בריכות של מים הבנויות בקרקע האדמה, יש להן כל דין זריעה בארץ למעשרות ולשביעית... דאין המים מפסיקים בין הזרעים לארץ ודינם כמו שנזרעו בארץ ממש, ואפילו הזרעים ע"ג מים שבעציצים... הנה אסור לזרוע בהם בשביעית שהרי דינם כארץ ממש, ובפחים של מתחת דמסתבר דיש להם דין עציץ שאינו נקוב ואין דינו כארץ, מ"מ לענין לזרוע ע"ג מים שבהם אסור, שהרי כבר גזרו חכמים על שאינו נקוב אטו נקוב...

13 אגרת החזון איש, מוריה אלול תשל"ט

הם בגנות של ירק ובשדות תבואה והנה יצא בהיתר לנטוע ירק קודם ראש השנה ולא יהא בהם איסור ספיחין אף שנלקטין בשביעית וכדעת הר"ש והרמב"ן וכן הותר להם לזרוע תבואה קודם ר"ה ולוקח התבן למקנתם וכן הותר להם עציץ שאינו נקוב תחת התקרה.

14 שו"ת מנחת שלמה ג:קנטז:

אילו היינו פוסקים ששביעית בזה"ז הוא מדאורייתא הייתי חושש קצת אם רצוי לקבוע לרבים לזרוע לכתחילה בחממות של זמננו אשר כן הוא ממש דרך הזרעים אם גוזזטרא לא מקורה לא חשיבי בית או ספינות גוששות כ"ש חממות אך כיון שלמעשה סמכים על הפוסקים ששביעית בזה"ז רק מדרבנן לכן חושבני שנכון מאד לקבוע את הדבר למעשה וכמו"ש כת"ר יחד עם צירוף של עציץ שאינו נקוב גם לענין ד' העבודות וקרושת הפירות

15 ערוך השלחן העתיד הלכות שמיטה טז:א

כבי נתבאר דאן שביעית נוהגת אלא בא"י ובה גופה יש חילוקי דינים כמו שיתבאר בסע' ה' ובירושלמי פ"ק דערלה סוף הלכה ב' שביעית מספק באילן שנטעו בתוך הבית אם נוהג בה שביעית דכתיב ושבתה הארץ שבת לד' כלומר דעל כל מה שבארץ חל שביעית או דילמא כיון דכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וזה אינו שדך וכרמך אלא בית ונשאר בספק והרמב"ם לא הביא זה ונ"ל בטעמו דכיון ובפ"ק דביטין ז: מבואר לענין מעשר ושביעית דבעינן דווקא עציץ נקוב אבל כשאינו נקוב פטור ע"ש ממילא מוכח דבבית פטור משביעית ודין זה מבואר ברמב"ם בהל' תרומות פ"א הל' כ"ג (והפ"מ כתב שם דמסתברא לחומרא ע"ש ולענ"ד אינו כן ודו"ק).